

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.2.44>

САМОРЕГУЛІВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ У РЕГУЛЮВАННІ РИНКОВОЇ ПОВЕДІНКИ НА РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Цимбалюк Х.О.,

аспірантка кафедри фінансового права

ННІ права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ORCID: 0009-0002-1648-6300

Цимбалюк Х.О. Саморегулівні організації та їх роль у регулюванні ринкової поведінки на ринку небанківських фінансових послуг в Україні.

У статті досліджено правові засади функціонування саморегулівних організацій на ринку небанківських фінансових послуг України та їх роль у системі регулювання фінансового ринку. Проаналізовано наукові підходи до визначення поняття «саморегулівна організація», а також особливості її правового статусу, принципів діяльності та функцій. Встановлено, що саморегулівні організації є важливим елементом інституційної структури фінансового ринку, оскільки сприяють поєднанню державного регулювання та професійного самоконтролю учасників ринку. Особливу увагу приділено аналізу нормативно-правового регулювання діяльності саморегулівних організацій в Україні. З'ясовано, що чинне законодавство не містить єдиного комплексного підходу до визначення їх правового статусу, порядку створення, функціонування та делегування їм окремих регуляторних повноважень. Визначено, що держава повинна відігравати ключову роль у формуванні ефективної системи саморегулювання, забезпечуючи баланс між державним наглядом і самостійністю професійних об'єднань. У статті також досліджено роль кредитних спілок як складової ринку небанківських фінансових послуг, а також значення їх об'єднань для підвищення фінансової стійкості та ефективності діяльності таких установ. Обґрунтовано необхідність розширення повноважень саморегулівних організацій та об'єднань кредитних спілок, зокрема у сфері контролю за дотриманням законодавчих вимог, моніторингу фінансового стану кредитних спілок, виявлення порушень у їх діяльності та ініціювання застосування заходів впливу. Зроблено висновок, що завдяки поєднанню нормотворчих, контрольних та інформаційних функцій саморегулівні організації здатні сприяти підвищенню прозорості, стабільності та ефективності функціонування ринку небанківських фінансових послуг. Підсумовано, що перспективним напрямом удосконалення правового регулювання у цій сфері є прийняття спеціального законодавчого акта, який би комплексно визначав принципи діяльності саморегулівних організацій, порядок набуття ними відповідного статусу, механізми делегування регуляторних повноважень та особливості здійснення контролю за діяльністю їх членів. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності регулювання фінансового ринку, зміцненню довіри до його інституцій, а також забезпеченню належного рівня захисту прав споживачів фінансових послуг.

Ключові слова: саморегулівна організація, саморегулювання, небанківські фінансові послуги, ринок фінансових послуг, ринкова поведінка, фінансова послуга.

Tsymbaluk Kh.O. Self-regulatory organisations and their role in regulating market behaviour in the non-bank financial services market in Ukraine.

The article examines the legal basis for the functioning of self-regulatory organisations in the non-bank financial services market of Ukraine and their role in the financial market regulation system. It analyses scientific approaches to defining the concept of a «self-regulatory organization» as well as the peculiarities of its legal status, principles of operation and functions. It has been established that self-regulatory organisations are an important element of the institutional structure of the financial market, as they contribute to the combination of state regulation and professional self-control of market participants. Particular attention is paid to the analysis of the regulatory and legal regulation of the activities of self-regulatory organisations in Ukraine. It has been found that the current legislation does not contain a single comprehensive approach to defining their legal status, the procedure for their creation, functioning and delegation of certain regulatory powers to them. It has been determined that the state should play a key role in the formation of an effective self-regulation system, ensuring a balance between state supervision and the independence of professional associations. The article

also examines the role of credit unions as a component of the non-bank financial services market, as well as the importance of their associations for improving the financial stability and efficiency of such institutions. The necessity of expanding the powers of self-regulatory organisations and credit union associations, particularly in the area of monitoring compliance with legislative requirements, monitoring the financial condition of credit unions, identifying violations in their activities, and initiating enforcement measures, has been substantiated. It is concluded that, thanks to the combination of regulatory, control and information functions, self-regulatory organisations are able to contribute to increasing the transparency, stability and efficiency of the non-bank financial services market. It was concluded that a promising direction for improving legal regulation in this area is the adoption of a special legislative act that would comprehensively define the principles of self-regulatory organisations' activities, the procedure for acquiring the relevant status, the mechanisms for delegating regulatory powers and the specifics of controlling the activities of their members. The implementation of these measures will contribute to improving the effectiveness of financial market regulation, strengthening confidence in its institutions, and ensuring an adequate level of protection for consumers of financial services.

Key words: self-regulatory organisations, self-regulation, non-bank financial services, financial services market, financial service.

Постановка проблеми: Розвиток ринку небанківських фінансових послуг в Україні потребує вдосконалення механізмів його регулювання та нагляду. Одним із важливих інструментів підвищення ефективності регуляторної системи є інститут саморегулювання, який передбачає участь професійних об'єднань у встановленні стандартів діяльності, контролі за їх дотриманням та представництві інтересів учасників ринку. У міжнародній практиці саморегулювнi організації відіграють важливу роль у забезпеченні стабільності фінансових ринків, підвищенні ефективності регулювання та формуванні конкурентного середовища. Водночас в Україні інститут саморегулювання перебуває на етапі становлення, а його нормативно-правове регулювання характеризується фрагментарністю та відсутністю єдиного комплексного підходу до визначення правового статусу, функцій та повноважень саморегулювнiх організацій. Особливо актуальним це питання є для ринку небанківських фінансових послуг. У зв'язку з цим виникає необхідність та актуальність дослідження ролі саморегулювнiх організацій у системі регулювання небанківського фінансового ринку та визначення напрямів удосконалення законодавства у цій сфері.

Метою статті є дослідження правових засад діяльності саморегулювнiх організацій на ринку небанківських фінансових послуг, визначення їх ролі у регулюванні ринкової поведінки на ринку небанківських фінансових послуг, а також обґрунтування напрямів удосконалення законодавчого регулювання у цій сфері.

Стан опрацювання проблематики. Питання правового регулювання діяльності саморегулювнiх організацій та їх ролі у функціонуванні фінансових ринків досліджувалися у працях вітчизняних науковців, а саме: Р. Бачо, Ж. Гарбар, С. Міщенко, Є. Поліщук, Н. Філатова-Білоус, Г. Шовкопляс, О. Ящищак. У науковій літературі розглядаються теоретичні засади саморегулювання, правовий статус саморегулювнiх організацій, а також особливості їх взаємодії з державними органами. Разом з тим, окремі аспекти діяльності саморегулювнiх організацій на ринку небанківських фінансових послуг залишаються недостатньо дослідженими та потребують подальшого наукового опрацювання, що обумовлює актуальність статті.

Виклад основного матеріалу. Поняття «саморегулювнiа організація» використовується у національному законодавстві України вже протягом тривалого часу. За цей період подібні об'єднання сформувалися у різних сферах професійної та підприємницької діяльності. Як правило, такі організації об'єднують суб'єктів господарювання або фахівців, що здійснюють діяльність у певному сегменті ринку, зокрема у сфері страхування, кредитування, функціонування ринку капіталів, а також у галузях юридичних, оціночних та інших професійних послуг. Характерною ознакою саморегулювнiх організацій є формування ними внутрішніх стандартів та правил здійснення діяльності для своїх членів, а також здійснення контролю щодо дотримання цих правил учасниками відповідного об'єднання. Водночас інституційне становлення таких організацій не можна вважати новим явищем у практиці регулювання професійної та економічної діяльності [1, с. 58].

У вітчизняному законодавстві поняття «саморегулювнiа організація» тривалий час застосовувалося переважно щодо об'єднань, які функціонують на ринку цінних паперів, тому перші наукові підходи до його тлумачення формувалися саме в контексті регулювання цієї сфери. У зв'язку з цим у початкових дефініціях поняття «саморегулювнiа організація» акцентували увагу на особливостях їх діяльності в межах інфраструктури ринку цінних паперів. Зокрема, відповідно до підходу Міжнародної ради асоціацій учасників ринку цінних паперів (ICSA), саморегулювнiа організація

розглядається як приватна неприбуткова інституція, що створюється з метою забезпечення публічного інтересу шляхом підтримання стабільності, прозорості та ефективного функціонування ринку цінних паперів, а також належного захисту прав інвесторів, здійснює свою роботу під наглядом державного регулятора та наділяється певними регуляторними повноваженнями, делегованими державою. До її основних функцій належить розроблення та ухвалення правил і стандартів діяльності для суб'єктів, які перебувають у сфері її регулювання, а також контроль за дотриманням цих вимог. Крім того, саморегулівна організація має право застосовувати до своїх членів дисциплінарні заходи впливу у разі порушення встановлених стандартів. Важливою ознакою діяльності саморегулівних організацій є активна участь представників ринку у процесах управління організацією, зокрема через їх залучення до органів корпоративного управління. Одночасно саморегулівна організація повинна забезпечувати таку організаційну структуру, політику та процедури діяльності, які б мінімізували ризики виникнення конфлікту інтересів між комерційними цілями її учасників та виконанням регулятивних функцій [2].

Термін «саморегулівна організація» в законодавчих актах, що регулюють професійну діяльність у різних сферах, визначається по-різному. Так, у статті 10 Закону України «Про енергетичну ефективність будівель» визначено саморегулівну організацію як добровільне неприбуткове об'єднання фізичних чи юридичних осіб за напрямком господарської чи професійної діяльності у сфері енергетичної ефективності будівель, які реалізують повноваження щодо регулювання роботи у сфері енергетичної ефективності будівель. При цьому відповідні саморегулівні організації наділяються низкою визначених законом повноважень, а саме до їх компетенції належить здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері енергетичної ефективності будівель, сприяння проведенню сертифікації енергетичної ефективності та здійсненню енергетичного аудиту об'єктів нерухомості. Крім цього, такі організації залучаються до процесу підготовки та вдосконалення нормативно-правових актів у відповідній сфері, беруть участь у професійній підготовці та підвищенні кваліфікації енергоаудиторів будівель, а також здійснюють представництво і захист прав та законних інтересів своїх членів, у тому числі у процедурах досудового врегулювання спорів та під час судового розгляду. Водночас аналіз передбачених законом повноважень свідчить, що такі саморегулівні організації не наділені правом самостійно формувати обов'язкові правила професійної поведінки для учасників відповідного ринку. Так само законодавство не передбачає для них повноважень щодо притягнення суб'єктів до відповідальності за порушення законодавчих вимог або стандартів діяльності, встановлених самою організацією [3].

Відповідно до пункту 53 частини 1 статті 1 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» саморегулівна організація визначена як неприбуткове об'єднання надавачів фінансових або супровідних послуг, засноване в порядку закону з метою саморегулювання діяльності учасників організації, представництва і захисту їхніх прав та інтересів, а також інтересів інших учасників ринку фінансових послуг, якому було надано такий статус Регулятором та якому Регулятор має право делегувати свої окремі повноваження [4].

Такий підхід до визначення саморегулівної організації, на наше глибоке переконання, не повною мірою узгоджується із сутністю та призначенням інституту саморегулювання і фактично призводить до розмивання його змісту, оскільки замість чіткого відмежування саморегулівних організацій від інших форм непідприємницьких об'єднань законодавець фактично ототожнює їх із різними видами неприбуткових товариств, що ускладнює визначення їх правової природи та специфічних ознак. Як наслідок, втрачається чіткість у розумінні ролі саморегулівних організацій як особливих інституцій, покликаних здійснювати внутрішньогалузеве регулювання професійної або підприємницької діяльності.

З огляду на вищевикладене, саморегулівну організацію доцільно розглядати як неприбуткове об'єднання, засноване на основі добровільної участі суб'єктів певного виду професійної чи господарської діяльності, основною метою якого є здійснення саморегулювання діяльності своїх членів, реалізація такої мети відбувається через виконання низки ключових функцій, зокрема нормотворчої, контрольної та дисциплінарної, а також через можливість виконання інших завдань, спрямованих на представництво та захист інтересів учасників відповідної професійної або підприємницької спільноти.

Так, відповідно до статті 20 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» статус саморегулівної організації може бути наданий або припинений для об'єднання учасників ринку фінансових послуг на підставі рішення Регулятора – Національного банку України або Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Інформація про надання такого статусу або його припинення підлягає внесенню до відповідного державного реєстру. У випадках, коли інше не визначено спеціальними нормативно-правовими актами, рішення Регулятора про надання

об'єднанню статусу саморегульованої організації може також передбачати перелік повноважень, що делегуються такій організації, а також визначати форми їх реалізації та інші механізми здійснення саморегулювання в межах, установлених нормативними актами Регулятора. Законодавство також визначає вимоги до об'єднання учасників ринку фінансових послуг, яке претендує на отримання статусу саморегульованої організації, порядок його реєстрації, коло повноважень та особливості функціонування. Таке об'єднання має бути зареєстроване як юридична особа відповідно до чинного законодавства та включати виключно тих суб'єктів, які отримали законодавчо передбачену авторизацію на надання відповідного виду фінансових або супровідних послуг. Окрім цього, у межах кожного виду професійної діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках статус саморегульованої організації, як правило, може бути наданий лише одному об'єднанню, якщо інше прямо не передбачено спеціальним законом. Основним призначенням саморегульованої організації є здійснення її учасниками саморегулювання як самостійної та ініціативної діяльності, яка реалізується шляхом розроблення, встановлення та застосування правил, стандартів і принципів здійснення відповідного виду діяльності, а також забезпечення контролю за їх дотриманням. Водночас саморегульовані організації можуть виконувати й інші функції, зокрема представляти та захищати інтереси своїх членів, а також інших учасників ринку фінансових чи супровідних послуг у порядку, визначеному внутрішніми документами організації та з урахуванням вимог і меж, установлених Регулятором [4].

Так, відповідно до Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 308-р зазначено, що аналіз чинного законодавства України свідчить про те, що на сучасному етапі розвитку інституту саморегулювання відсутній єдиний комплексний підхід до правового регулювання діяльності саморегульованих організацій. Нормативно-правова база не містить чітко визначених засад їх створення та функціонування, а також не встановлює єдиної мети та принципів здійснення саморегулювання. Законодавство лише передбачає можливість створення таких організацій у межах окремих сфер господарської або професійної діяльності, що зумовлює фрагментарність правового регулювання та різні підходи до визначення їх правового статусу. Результати аналізу спеціального законодавства свідчать про наявність саморегулювання у п'ятнадцяти сферах діяльності, серед яких оціночна діяльність, землеустрій, архітектурна діяльність, професійна діяльність на ринку цінних паперів, діяльність арбітражних керуючих, страхова діяльність, діяльність кредитних спілок, адміністрування недержавних пенсійних фондів та інші. Водночас у низці сфер, незважаючи на законодавче передбачення можливості саморегулювання, відсутній належний нормативний механізм створення та функціонування відповідних організацій, що ускладнює практичну реалізацію цього інституту. Станом на сьогодні, офіційно визнано лише близько тридцяти саморегульованих організацій, діяльність яких охоплює оціночну діяльність, землеустрій, архітектурну діяльність, діяльність арбітражних керуючих та професійну діяльність на ринку цінних паперів. Така кількість свідчить про обмежений рівень поширення саморегулювання в Україні, що значною мірою зумовлено недосконалістю законодавчої бази та відсутністю єдиного підходу до визначення правового статусу саморегульованих організацій. Разом з тим у ряді сфер господарської діяльності функціонують професійні об'єднання, які за своїми ознаками та характером виконуваних функцій фактично відповідають сутності саморегульованих організацій, однак законодавство не передбачає можливості офіційного саморегулювання у відповідних галузях [5].

Поміж іншого, саморегульовані організації відіграють значну роль на ринку небанківських фінансових послуг, адже завдяки контролю за діяльністю своїх членів вони сприяють підтриманню дисципліни та сумлінної поведінки учасників ринку, забезпечуючи належне розкриття інформації, мінімізацію конфлікту інтересів і дотримання кодексу професійної етики. На думку Г. Шовкопляс, діяльність таких організацій на ринку небанківських фінансових послуг можна розділити на два основні напрями: 1) професійний контроль членів організації – для цього у кожній саморегульованій організації розробляються правила професійної діяльності та передбачається відповідальність за порушення правил; 2) захист інтересів клієнтів учасників організації, у випадках, коли учасник організації не виконує свої обов'язки або порушує затверджені правила професійної діяльності [6, с. 55].

В свою чергу, Р.Й. Бачо наголошує, що виділення саморегулювання на ринку небанківських фінансових послуг як окремого механізму регулювання ринкової поведінки зумовлене тим, що міжнародний досвід демонструє здатність професійних учасників ринку самостійно здійснювати контроль за своєю діяльністю. Водночас такий підхід має обмежений інструментарій, оскільки суб'єкт саморегулювання з об'єктивних причин постійно опиняється перед вибором між дотриманням вимог законодавства та правил професійної етики і реалізацією основних цілей своєї діяльності [7, с. 104].

Також С.В. Міщенко вважає, що роль саморегулювних організацій на ринку небанківських фінансових послуг проявляється крізь призму виконання ними низки важливих функцій, спрямованих на впорядкування діяльності його учасників та забезпечення належного рівня професійних стандартів. Перш за все, такі організації беруть участь у формуванні правил, стандартів та вимог щодо провадження діяльності на ринку фінансових послуг. Крім того, саморегулювні організації встановлюють норми професійної поведінки, визначають вимоги до рівня кваліфікації спеціалістів, які є їх членами, а також здійснюють контроль за дотриманням цих вимог у процесі професійної діяльності. Важливою складовою їх діяльності є сприяння належному здійсненню професійної діяльності учасниками організації, що включає координацію їх роботи та розвиток професійних стандартів. Окремим напрямом діяльності таких організацій виступає розроблення та реалізація заходів, спрямованих на забезпечення захисту прав та законних інтересів їх членів. У сукупності зазначені функції сприяють підвищенню рівня організованості та прозорості функціонування фінансового ринку [8, с. 50].

Як зауважує, Є.А. Поліщук, В.П. Левченко попри тривалий період функціонування саморегулювних організацій в Україні, останні поки що не стали повноцінним та ефективним інструментом регулювання поведінки на ринку небанківських фінансових послуг. З різних причин державні регуляторні органи фактично не інтегрують ці інституції у систему управління фінансовим сектором, що призводить до обмеження їх ролі переважно функціями добровільних об'єднань учасників ринку. У результаті діяльність таких організацій часто зводиться до аналітичної та інформаційної підтримки своїх членів, зокрема здійснення аналізу ринкових процесів, поширення інформації щодо законодавчих змін та інших аспектів правового регулювання фінансової діяльності. Розвиток принципів саморегулювання сприяє формуванню більш ефективної структури фінансового ринку, розширює спектр можливих моделей його регулювання та створює умови для розгляду саморегулювання як дієвої інституційної альтернативи державному контролю. Є.А. Поліщук, В.П. Левченко до основних заходів, спрямованих на посилення ролі саморегулювних організацій на ринку небанківських фінансових послуг, пропонують включити: 1) розробка та ухвалення профільного закону «Про саморегулювання на фінансових ринках», у якому передбачаються базові принципи діяльності саморегулювних організацій; 2) встановлення чіткої процедури делегування повноважень саморегулювним організаціям щодо контролю за добросовісністю конкуренції на фінансових ринках, включаючи впровадження кодексів професійної етики та надання права застосовувати заходи впливу до учасників ринку; 3) визначення та забезпечення виконання критеріїв прийнятності фінансових послуг для інвесторів та інших споживачів; 4) сприяння створенню за участю саморегулювних організацій страхових та гарантійних фондів, які можуть надавати додатковий захист прав інвесторів і споживачів фінансових послуг. Особливо актуальним це завдання є для кредитних спілок та страхових компаній, де такі механізми захисту мають першочергове значення. Підвищення значення саморегулювання на фінансовому ринку передбачає поступове передавання частини повноважень з державного регулювання, що наразі належать органам виконавчої влади, на саморегулювні організації, які представляють усіх учасників відповідних сегментів фінансового ринку. Важливим елементом цього процесу має стати створення державної системи стимулювання саморегулювних організацій до встановлення чітких стандартів професійної поведінки учасників ринку та забезпечення ефективного контролю за їх дотриманням [9, с. 194].

Під саморегулюванням на ринках небанківських фінансових послуг слід розуміти автономну реакцію професійних учасників цих ринків на вплив зовнішніх та внутрішніх чинників, що можуть порушувати нормальне функціонування небанківських фінансових установ. Ця реакція реалізується через дотримання норм, правил та стандартів поведінки, які не обов'язково встановлені законодавчо, або, у випадках їх наявності, доповнюють і конкретизують законодавчі вимоги [7, с. 105].

Так, О.Р. Ящищак, саморегулювні організації класифікує за кількома критеріями: 1) за обов'язковістю членства виділяють саморегулювні організації, участь у яких є обов'язковою для функціонування на ринку небанківських фінансових послуг та саморегулювні організації, створені на добровільній основі; 2) за обсягом регулятивних повноважень розрізняють саморегулювні організації, яким делеговані функції з регулювання ринку фінансових послуг та саморегулювні організації, що таких функцій не мають; 3) за територіальною сферою дії саморегулювних організацій поділяються на загальнодержавні, що об'єднують фінансові установи на території усієї держави; галузеві, які об'єднують фінансові установи різних типів; локальні, що функціонують в межах одного регіону. Аналіз чинного законодавства України дозволяє виділити такі основні групи саморегулювних організацій на ринку фінансових послуг: а) саморегулювні організації, що регулюють діяльність учасників ринку цінних паперів; б) саморегулювні організації, які здійснюють регулювання діяльності кредитних спілок; в) саморегулювні організації, що регулюють діяльність страхових компаній;

г) саморегулівні організації, які контролюють діяльність адміністраторів недержавних пенсійних фондів [10, с. 87].

Саморегулівні організації у сфері регулювання ринкової поведінки на ринку небанківських фінансових послуг виконують низку важливих функцій, зокрема інформаційну, нормотворчу та контрольну. Інформаційна функція реалізується через здійснення аналізу даних щодо діяльності членів саморегулівної організації, інформування професійних учасників ринку про діяльність саморегулівної організації та стан розвитку фінансового ринку загалом, а також через поширення відомостей про діяльність його учасників і тенденції розвитку відповідного сегмента фінансового сектору. Контрольна функція полягає у здійсненні нагляду за дотриманням членами організації встановлених правил, вимог і стандартів діяльності на фінансовому ринку. Розмежування функцій між саморегулівними організаціями та державними регуляторами, зокрема Національним банком України та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, зумовлює існування різних моделей саморегулювання, серед яких виокремлюють делеговану, добровільну та змішану. Делегована модель саморегулювання передбачає передачу регулятором частини регуляторних повноважень саморегулівній організації. Добровільна модель саморегулювання передбачає можливість самостійного встановлення членами саморегулівної організації правил здійснення професійної діяльності на ринку без надання їм спеціальних гарантій чи підтримки з боку державної влади. У разі порушення встановлених саморегулівною організацією правил і стандартів саме її органи здійснюють нагляд за дотриманням цих вимог, а також застосовують відповідні заходи впливу. Для змішаної моделі саморегулювання характерне поєднання елементів як делегованого, так і добровільного саморегулювання. У межах такої моделі частина регулятивних повноважень може бути передана саморегулівній організації державою, тоді як інші аспекти регулювання формуються та реалізуються самими учасниками ринку на добровільних засадах [11, с. 118].

Поміж іншого, для України характерною є делегована модель саморегулювання на ринку небанківських фінансових послуг, яка загалом має спільні риси з європейською моделлю. У країнах Європи саморегулівні організації виступають невід'ємним елементом системи регулювання фінансових ринків, виконуючи роль самостійного інституційного компоненту регуляторного механізму. Завдяки цьому держава частково розвантажується від функцій єдиного регулятора ринку небанківських фінансових послуг. Крім того, на відміну від державних органів, саморегулівні організації часто здатні більш оперативно реагувати на проблеми, що виникають у діяльності професійних учасників ринку. В Україні застосовується концепція дворівневої системи регулювання ринку небанківських фінансових послуг. Перший рівень становлять регулятори, а саме Національний банк України та Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, а другий рівень – саморегулівні організації, створені професійними учасниками ринку, зокрема ліги, асоціації, союзи, пули, бюро та інші об'єднання. Разом з тим, у випадку, коли державні регулятори не делегують саморегулівним організаціям реальних регуляторних повноважень, а їх діяльність обмежується лише впровадженням норм професійної етики, розробленням методичних рекомендацій та правил здійснення господарської діяльності для небанківських фінансових установ, такі організації фактично не можуть розглядатися як повноцінні регулятори відповідних ринків. У зв'язку з цим виникає необхідність законодавчого визначення чіткого переліку контрольних та наглядових повноважень, які можуть бути делеговані саморегулівним організаціям з боку державних регуляторів – Національного банку України та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Водночас доцільно встановити механізми реалізації цих повноважень, зокрема визначити, чи здійснюватимуться вони самостійно саморегулівними організаціями, чи у взаємодії з державними регуляторами. Крім того, на нормативному рівні доцільно врегулювати питання територіального та функціонального статусу саморегулівних організацій, визначивши їх регіональний, місцевий, галузевий, національний або міжнародний характер [11, с. 119].

Самоорганізація учасників ринків небанківських фінансових послуг сприяє підвищенню ефективності регулювання та нагляду за діяльністю фінансових установ, забезпечуючи захист інтересів власників, споживачів небанківських фінансових продуктів та самих установ. Водночас наразі учасники таких ринків не завжди усвідомлюють необхідність самоорганізації, що ускладнює досягнення основної мети саморегулювання – підтримання цілісності та стабільності ринків небанківських фінансових послуг [7, с. 97].

Погоджуємось з Є.М. Білоусовим, І.В. Борисовим, що посилення ролі саморегулівних організацій на ринку фінансових послуг може бути забезпечене шляхом ухвалення спеціального закону, присвяченого питанням саморегулювання у відповідній сфері. Такий нормативний акт міг би визначити основні принципи діяльності саморегулівних організацій, а також порядок делегування їм повноважень щодо контролю та нагляду за діяльністю професійних учасників ринку з боку державних регуляторів. Важливим завданням є також формування оптимального балансу між пов-

новаженнями державних регуляторів та саморегульованих організацій. З одного боку, саморегульовані організації повинні отримати певні повноваження щодо контролю та нагляду за діяльністю професійних учасників фінансового ринку, а з іншого – існує ризик можливого зловживання такими повноваженнями в інтересах окремих членів організації. Саме тому доцільним є збереження дворівневої системи регулювання, у межах якої поєднуються державне регулювання з боку уповноважених органів влади та саморегулювання, що здійснюється професійними об'єднаннями. У такій системі саморегульовані організації повинні виступати своєрідною ланкою взаємодії між професійними учасниками фінансового ринку та державними регуляторами, залишаючись при цьому підконтрольними останнім [11, с. 120].

Отже, саморегульовану організацію на ринках небанківських фінансових послуг можна визначити як неприбуткове об'єднання суб'єктів господарювання, які здійснюють професійну діяльність відповідного виду та функціонують на засадах членства, основною метою такої організації є захист прав і законних інтересів її членів, а також споживачів фінансових послуг, поряд із виконанням окремих контрольних і наглядових функцій, делегованих державними регуляторами. До основних кваліфікуючих ознак саморегульованих організацій належать: а) неприбутковий характер діяльності; б) наявність статусу юридичної особи; в) здійснення регулятивної діяльності на локальному або галузевому рівні; г) подвійна мета створення – задоволення інтересів членів організації та забезпечення належного рівня захисту споживачів послуг, що надаються цими членами [11, с. 120].

Так, запровадження повноцінного інституту саморегулювання в Україні має відбуватися за ініціативи держави. Одним із ключових завдань на цьому етапі є досягнення балансу між інтересами державних органів та учасників ринку у процесі функціонування саморегульованих організацій. При цьому збереження державного нагляду та контролю за діяльністю суб'єктів ринку залишається необхідним, однак таким організаціям можуть бути передані окремі функції регулятора, зокрема нормотворча, представницька, інформаційна та освітня. Нормативне закріплення можливості делегування зазначених повноважень саморегульованим організаціям сприятиме зменшенню витрат на утримання державного апарату, а також позитивно вплине на формування більш ліберального бізнес – середовища в Україні, що може стимулювати інвестиційну активність. Крім того, ефективність нормативно-правових актів зростатиме завдяки попередній експертній оцінці з боку саморегульованих організацій, що дозволить враховувати практичний досвід безпосередніх учасників фінансового ринку. Важливим кроком у цьому напрямі може стати прийняття спеціального Закону України «Про саморегульовані організації», який сприятиме створенню та функціонуванню таких інституцій на фінансовому ринку. Це дозволить зменшити рівень державного регуляторного впливу на суб'єктів фінансового сектору, скоротити витрати держави на регулювання ринку, налагодити більш ефективну взаємодію між професійними учасниками фінансового ринку та органами державної влади, а також підвищити рівень захисту прав споживачів фінансових послуг. Посилення ролі саморегульованих організацій у сфері небанківських фінансових послуг доцільно здійснювати за кількома напрямками. По-перше, окремі регуляторні повноваження, що наразі належать державним органам у відповідних сегментах фінансового ринку, можуть поступово передаватися саморегульованим організаціям під контролем держави, причому в межах одного сегмента доцільно функціонування не більше однієї такої організації. По-друге, підготовлені саморегульованими організаціями норми та стандарти мають не замінювати, а деталізувати й доповнювати державне регулювання. По-третє, необхідно стимулювати саморегульовані організації до формування чітких професійних вимог та стандартів діяльності для учасників ринку. Для підвищення ефективності функціонування саморегульованих організацій на ринку небанківських фінансових послуг доцільно реалізувати низку практичних заходів: а) розробити та прийняти законодавчі акти, які закріплюватимуть основні принципи і стандарти їх діяльності; б) визначити порядок делегування їм окремих повноважень щодо контролю за дотриманням правил добросовісної конкуренції на фінансових ринках, у тому числі шляхом запровадження кодексів професійної етики та надання права застосовувати відповідні заходи впливу; в) стимулювати створення у межах таких організацій страхових і гарантійних фондів, що забезпечуватимуть додаткові механізми захисту прав інвесторів та споживачів фінансових послуг [12, с. 78].

Важливе місце на ринку небанківських фінансових послуг посідають кредитні спілки. Разом із банками та страховими компаніями вони належать до фінансових установ із підвищеним рівнем ризику, оскільки залучають кошти своїх членів. До основних ризиків діяльності кредитних спілок належать кредитний ризик, ризик ліквідності та операційний ризик. Попри те, що в Україні обсяг активів кредитних спілок значно менший порівняно з банківськими установами, вони обслуговують велику кількість учасників і мають значний потенціал подальшого розвитку. У зв'язку з цим забезпечення належного контролю та нагляду за їх діяльністю є одним із ключових завдань Національного банку України. Основними видами фінансових послуг, які надають кредитні спілки, є

кредитування та залучення внесків (депозитів) від своїх членів. Одним із інструментів досягнення зазначених цілей є створення об'єднань кредитних спілок. Водночас інститут об'єднань кредитних спілок в Україні залишається недостатньо розвиненим. Станом на сьогодні, в Україні найбільшими є об'єднання кредитних спілок «Українська об'єднана кредитна спілка», створена на основі членства кредитних спілок у Всеукраїнській асоціації кредитних спілок, та «Об'єднана кредитна спілка Національної асоціації кредитних спілок України», створена на базі членства кредитних спілок у Національній асоціації кредитних спілок України. Однак законодавство лише в загальних рисах визначає правовий статус і мету діяльності об'єднань кредитних спілок. Натомість у країнах Європейського Союзу такі об'єднання відіграють важливу роль у розвитку кредитної кооперації та сприяють підвищенню фінансової стійкості й платоспроможності кредитних спілок, тобто їх здатності своєчасно та в повному обсязі виконувати свої зобов'язання перед членами та іншими кредиторами. Відповідно до статті 5 Закону України «Про кредитні спілки», кредитні спілки з метою координації своєї діяльності, надання взаємної підтримки та захисту спільних інтересів мають право створювати асоціації та інші об'єднання, дотримуючись вимог Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії». Крім того, за рішенням Національного банку України одній із всеукраїнських асоціацій кредитних спілок може бути надано статус саморегулювальної організації, яка отримує право здійснювати регуляторні функції в межах повноважень, делегованих Національним банком України. Враховуючи положення чинного законодавства, доцільним є розширення кола повноважень саморегулювальних організацій та інших об'єднань кредитних спілок, а саме надання права здійснювати контроль за дотриманням кредитними спілками окремих вимог щодо їх діяльності, проводити нагляд за достатністю їх капіталу та виконанням нормативів, виявляти порушення та недоліки у їх діяльності, а також ініціювати застосування заходів впливу до кредитних спілок, які є членами відповідного об'єднання. Достатній розвиток саморегулювальних організацій та інших об'єднань кредитних спілок зробить поштовх до конкуренції кредитних спілок з іншими фінансовими установами і тим самим, впливу їх на ринок фінансових послуг в цілому, підвищення рівня обслуговування членів кредитної спілки, забезпечення належного захисту прав споживачів, доступності фінансових послуг, які надаються кредитними спілками малому бізнесу [11, с. 120].

Висновки. Отже, саморегулювальні організації є важливим інституційним елементом системи регулювання ринку небанківських фінансових послуг, оскільки їх діяльність спрямована на формування внутрішніх правил і стандартів професійної діяльності, здійснення контролю за їх дотриманням, забезпечення належного рівня професійної дисципліни серед учасників ринку, а також представництво та захист інтересів як членів відповідних об'єднань, так і споживачів фінансових послуг. Саме завдяки поєднанню нормотворчих, контрольних та інформаційних функцій саморегулювальної організації здатні сприяти підвищенню прозорості, стабільності та ефективності функціонування ринку небанківських фінансових послуг. Наявні нормативно-правові акти містять різні підходи до розуміння сутності саморегулювальних організацій, що ускладнює формування цілісної системи саморегулювання та знижує ефективність їх діяльності. Попри тривале функціонування саморегулювальних організацій на фінансовому ринку, їх роль у процесі регулювання діяльності його учасників залишається обмеженою, що зумовлено недостатнім рівнем делегування їм регуляторних повноважень з боку державних органів. З огляду на це, перспективним напрямом удосконалення правового регулювання у цій сфері є прийняття спеціального законодавчого акта, який би комплексно визначав принципи діяльності саморегулювальних організацій, порядок набуття ними відповідного статусу, механізми делегування регуляторних повноважень та особливості здійснення контролю за діяльністю їх членів. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності регулювання фінансового ринку, зміцненню довіри до його інституцій, а також забезпеченню належного рівня захисту прав споживачів фінансових послуг. Отже, подальший розвиток саморегулювання у сфері небанківських фінансових послуг в Україні потребує вдосконалення нормативно-правової бази, розширення повноважень саморегулювальних організацій, а також активнішого залучення професійних учасників ринку до процесів регулювання. Реалізація цих напрямів сприятиме розвитку ринку небанківських фінансових послуг та зміцненню довіри громадян до фінансових інституцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Філатова-Білоус Н. Саморегулювальні організації: юридичні особи на межі приватного і публічного права. *Цивілістична платформа*. 2024. № 2. С. 58-82 DOI: <https://doi.org/10.69724/2786-8834-2024-2-2-58-82>.
2. ICSA (International Council of Securities Associations). 2006a. «Best Practices for SROs». URL: <http://www.icsa.bz/pdf/ICSABestPracticesSRO.pdf> (дата звернення: 02.03.2026).
3. Про енергетичну ефективність будівель: Закон України від 22.06.2017 року № 2118-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text> (дата звернення: 02.03.2026).

4. Про фінансові послуги та фінансові компанії Закон України від 14.12.2021 року № 1953-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#n421> (дата звернення: 02.03.2026).
5. Про схвалення Концепції реформування інституту саморегулювання в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 року № 308-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/308-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 02.03.2026).
6. Шовкопляс Г. Сучасні тенденції розвитку недержавного регулювання на ринках небанківських фінансових послуг України. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*, 2021, № 2(47), С.50-56. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/50-56_20.pdf (дата звернення: 02.03.2026).
7. Бачо Р.Й. Ринки небанківських фінансових послуг: регулювання розвитку (інституційні та аналітичні аспекти): монографія. Ужгород: Вид-во ТОВ «РІК-У», 2016. 448 с.
8. Міщенко С.В. Проблеми вдосконалення системи саморегулювання на фінансовому ринку. *Фінанси України*. 2011. №9. С. 43-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2009_9_6 (дата звернення: 02.03.2026).
9. Поліщук Є.А. Саморегулівні організації як складова концепції розвитку небанківських фінансових установ. Стратегія економічного розвитку України: зб. наук. пр.. Київ: КНЕУ, 2014. № 35. С. 187-195.
10. Ящищак О.Р. Державне регулювання ринку фінансових послуг в Україні: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 247 с.
11. Концепція «Індустрія 4.0»: проблеми впровадження і окремі правові аспекти її реалізації в Україні монографія / [Є.М. Білоусов, І.В. Борисов та ін.]; за ред. С.В. Глібка. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. 200 с.
12. Гарбар Ж.В. Саморегулівні організації в системі функціонування фінансового ринку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 15(1). С. 76-79. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuutnevscg_2017_15\(1\)__19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuutnevscg_2017_15(1)__19). (дата звернення: 02.03.2026).

Дата першого надходження рукопису до видання: 2.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026